

Magyar digitális szakadék

Ebben az esszében igyekszem röviden vázolni az ún. magyar digitális szakadék jeleit, sajátosságait, következményeit és megpróbálom megvilágítani néhány lehetséges okozó tényezőjét. Azért választottam ezt a témát, mert kellően korán sikerült megismerkednem az otthoni internettel, bár nem sokkal rá az iskolában is elérhető lett a világháló a Sulinet program keretén belül. Volt alkalmam bő 10 éven keresztül megfigyelni a digitális kultúra virágzásának főbb állomásait, az internet terjedésének társadalmi tényezőit. Mégis, a statisztikai következtetések főleg az utóbbi 2-3 év tükrében lesznek megemlítve. Kutakodásom során arra voltam kíváncsi, hogy mitől van az, hogy népesség ötöde digitális forradalmat vív (web 2.0: blogok, videomegosztó portálok, stb.), míg a többiek egyszerűen nem is érdeklődnek az internet iránt.

A szakadék és szerkezete

Mi is az a digitális szakadék? A „digitális” szó a modern információs és kommunikációs eszközöket (mobiltelefon, számítógép, internet) takarja, míg a „szakadék” a hozzáférésben és használatban jelentkező jelentős társadalmi különbségre utal, sajnos olykor túlzó metaforaként. Amerikában ezt „*digital divide*” néven emlegetik, de jelen esszében kizárólag a magyar vonatkozásokat veszem figyelembe, nem célozom a harmadik világ bizonyos országainak az információs hálózat teljes hiányából fakadó „negyedik világgá”¹ alakulásáról se beszélni, jóllehet ez a hiány megjelenhet a vezető információs hálózatú országok egyes részein is.

A szakadék két fő részre bontható: a hozzáférési és a használati megosztottság. Az internet elterjedésének kezdeti éveiben a hozzáférés különösen nehézkes volt, bár jómagam kiváltságosan korán megismerkedtem az „otthoni” internettel, 1996-ban, amikor még általános iskola 6. osztályába jártam. Ez technikailag elég körülményesen, otthonról édesapám munkahelyére történő modemes bejelentkezéssel valósult meg, ahol pedig egy bérelt vonalon keresztül továbbítódott az adatforgalom, ami korántsem tartozik a kényelmes körülmények közé. Az akkori telefotarifák miatt pedig heti 1-2 óránál nem szabadott többet eltöltenem, ráadásul azt is este 10 után, az éjszakai olcsóbb percdíjakkal. Ha apám nem számítástechnikai jellegű munkát végzett volna, akkor nagyon nehézkes lett volna megteremteni az internet-kapcsolatot otthon. Tíz évvel ezelőtt szinte semmilyen kultúra és társadalmi szokás nem épült még az internet köré, és emiatt nem nehezedett a háztartásokra olyan nyomás, ami a digitális világhoz való kapcsolódást indokolná, valamint nem is volt kiépítve a kellő infrastruktúra. Az azért látható volt, hogy kezdetben az internet-bekötések nagy része az iskolás gyerek kívánsága végett, egyfajta ajándékként történhetett meg az otthonokban, míg esetemben a dolgozó szülő munkavégzésének eszköze volt (sokkal kisebb mértékben ugyan, mint jelenleg). Ma már a magyar háztartások közel mindegyikében elérhető volna az internet legalább telefonos, betárcsázós változata, így elmondható, hogy a hozzáférési szakadék infrastrukturális tényezője elhanyagolhatóvá vált. Mégis, csupán a háztartások több mint harmadában (38%) található

¹ A „negyedik világ” fogalmat először *Manual Castells : The Information Age* című könyvében használta.

számítógép és csak kicsivel több, mint ötöde (21%) rendelkezik internet-előfizetéssel, amik ugyan már nagyrészt (>75%) szélessávúak². A szélessáv elterjedésével az első, míg az internethasználók arányával az utolsó harmadba tartozunk az Európai Unió átlagát tekintve.

Egy új technika társadalmi elfogadása személyek közötti kommunikáció (belső tényezők), és a tömegkommunikációs eszközök útján valósul meg (külső tényezők). A külső hatásra technikai vívmányokat bevezetőket innovátoroknak, a belső hatásra reagálókat imitátoroknak nevezik.³ A gazdag fogyasztók inkább hajlanak a tömegkommunikációs hatásokra, amikor egy új terméket vagy szolgáltatást vásárolnak, mint a kevésbé tehetős fogyasztók, akik inkább hallgatnak belső tényezőkre, mielőtt rászánnák magukat a vásárlásra. Ezért a digitális szakadék egyszerűen azt tükrözi, hogy a szegényebb családok nem képesek személyi számítógép beszerzésére, és az internethez szükséges telefonszámlák kifizetésére. Nem szívesen verik magukat adósságba az új technológia bevezetésével, a számukra nagyobb fokú pénzügyi kockázat miatt, mint a gazdagabb családok. A szegényebbek inkább kivárnak, amíg az új technika bebizonyította létjogosultságát, amíg barátai megveszik vagy kipróbálják az új terméket.

A távolmaradók

Érdeemes tehát megvizsgálni, hogy mi okozza a társadalom ilyen nagy hányadának távolmaradását a digitális kultúrától. A mobiltelefon-használatot tekintve a 14 éven felüliek háromnegyede rendelkezik mobilkészülékkel, és ezzel párhuzamban idén márciustól már több mint egy készülék jutott egy főre⁴. Ezzel arra világítanak rá, hogy a digitális szakadék hazánkban a mobilkommunikáció területén egyáltalán nem mély, sőt, kiemelkedő használók vagyunk. Logikus volna a távolmaradást azzal magyarázni, hogy az internethez való hozzáférés a szegényebb rétegek számára még drága, vagy éppen „kivárnak”, ahogy fent is említettem, de a kutatások⁵ azt mutatják, hogy másról van szó: a távolmaradók elenyésző része (8%) tervezi ugyanis, hogy később, ha lehetősége lesz rá, akkor csatlakozik a világháléhoz. Ők képviselik a népesség érdektelenségéből távolmaradó jelentős csoportját. A távolmaradás továbbá erősen összefügg a végzettséggel, nyelvtudással és a korrallal. Internetet az idegen nyelveket beszélők 74%-a, míg a nyelveket nem tudók csupán 19%-a használ. A 60 év feletti mindössze 4, míg a 14 év feletti lakosok 36%-a használ internetet. Képzettség tekintetében 2005-ben az derült ki⁶, hogy a diplomásoknak 68, az érettségizetteknek 45, a 8 általánossal rendelkezőknek pedig csak 13%-a internetezik rendszeresen.

Ha már szóba kerültek az anyagi okokból távolmaradók, akik képtelenek számítógéphez jutni, akkor szeretném megemlíteni egy számomra nagyon kedves, interneten keresztül szerveződött kezdeményezést, a *Felajánlások.hu*⁷ karitatív csapatot. Ez a társaság egy számítástechnikai hírportál⁸ fórumlakóiból alakult meg, akiknek a céljuk, hogy az általuk már nem használt, de még működő számítástechnikai alkatrészeket, ahelyett hogy eladnák, kidobnák, vagy éveken át porosodni hagynák, egyszerűen összegyűjtik, majd komplett számítógépként

² Forrás: A BellResearch 2006-os Magyar Infokommunikációs Jelentése

³ Forrás: The Digital Divide: a problem but not a remedy?

⁴ Forrás: Nemzeti Hírközlési Hatóság

⁵ Forrás: ITTK éves jelentés, 2006, 37. oldal

⁶ Forrás: Digitális szakadék Európában, <http://hirek.prim.hu/cikk/49449>

⁷ Felajánlások : <http://www.felajanlasok.hu>. A fórumtémába, a kezdetektől számítva már több mint 20 ezer hozzászólás érkezett. A fórum címe: <http://forum.hwsz.hu/index.php?showtopic=115895&st=1860>.

⁸ HWSW Informatikai hírmagazin, <http://www.hwsz.hu>

megpróbálják eljuttatni azokhoz a rászorulókhöz, akik nem engedhetik meg maguknak, de munkájuk/tanulmányaik miatt szükségük volna rá. Bár ezek az alkatrészek általában a 4-5 éves, már elavult technológiát képviselik, mégis hatalmas segítség, mert irodai munkára és internetezésre tökéletesen használhatóak. Az adakozó lelkiületű embereknek hála, ma már több mint 80 helyre sikerült számítógépet eljuttatniuk, köztük óvodáknak és általános iskoláknak egyaránt.

A karitatív tevékenységek közül még egyet kiemelnék: négy évvel ezelőtt olvastam egy hirdetést a szegedi napilapban, miszerint egy nyugdíjas hölgy internet-megismerő tanfolyamot szervez szintén nyugdíjasoknak, a városi Somogyi-könyvtár pedig biztosítja hozzá a számítógépeket.⁹ A kezdeményezés sikeres volt, ezért a könyvtár állandó programként minden évben indítja a nyugdíjasoknak szóló internet-tanfolyamot. Az emberekben tehát van hajlam az életen át tartó tanulásra, de még nálunk mindig nincs akkora igény rá, mint ahogy ez a vezető európai országokban megfigyelhető.

Nem csak Európában, de természetesen az Egyesült Államokban is lényeges szempont az egész életen át tartó tanulás. Példás támogatója ennek az elvnek a Massachusetts Institute of Technology, aminek oktatói nemrég hatalmas mennyiségű tananyagot tettek közzé OpenCourseWare néven. Körülbelül 3.000 angol nyelvű kurzus¹⁰ tölthető le ingyenesen a honlapjukról, tesztekkel és vizsgafeladatsorokkal, megoldásokkal. Ez egy valódi példája az életen át tartó tanulás támogatásának. De ugyanígy említést érdemel a nagyszerű Mindentudás Egyeteme¹¹ előadássorozata is, ami 2002 szeptemberétől 2007 májusáig a magyar lakosságot 163 előadással, és 46 klubrendezvényvel látta el. Ezekre az előadásokra átlagosan 250-300 ezer ember volt kíváncsi.

A távolmaradás okainak nyomában

Amíg régebben az újdonság varázsában köttették be az emberek az internetet otthonukba, ma már inkább a lemaradástól való enyhe félelem, vagy a kényszer ereje viszi rá az embereket, hogy csatlakozzanak. Ki lehetne számolni, hogy az internet-használat akár profitálhat is a háztartásoknak: a telefonos kommunikáció és hagyományos postai levélváltás bizonyos fokig kiváltható volna az ingyenes e-mail küldés, valamint a csevegőprogramok, IP-telefonia (skype¹²) használatával. Elméletben hasonló módon kiváltható a televíziózás és a napilap előfizetés internetes csatornák használatával, ami jelentős költségmegtakarítás, sőt, profitot is jelenthetne. De ugyanakkor a fogyasztói magatartás nem ilyen, mert ha valahol meg is sikerül spórolnunk egy összeget, az általában nem megmarad, hanem átcsoportosul: például, ha a hivatalos telefonbeszélgetéseinket el tudjuk interneten keresztül (olcsón vagy ingyen) intézni, akkor a megtakarított percek inkább az ismerőseinkkel való beszélgetésekre fordítjuk. A felsorolt lehetőségek még idehaza javarészt nehezen aknázhatók ki, hiányzik hozzá a kellő szolgáltatói versengés. Nem úgy, mint Amerikában, ahol már mintegy \$3 havi előfizetésért¹³ is lehet korlátlanul telefonálni az USA és Kanada területére.

⁹ Forrás: <http://www.webradio.hu/index.php?option=content&task=view&id=39694>.

¹⁰ MIT OpenCourseWare kurzusok listája: <http://ocw.mit.edu/OcwWeb/web/courses/courses/index.htm>.

¹¹ Forrás: <http://www.mindentudas.hu>

¹² SkypeOut: A legtöbb ország vezetékes hálózatába ~€2 cent körüli áron lehet már telefonálni.

¹³ Forrás: <http://www.skype.com/products/skypeout/>

Boncolgassuk kicsit tovább a szociológiai csoportokat és nézzük meg, kik azok, akik nem tartanak igényt digitális állampolgárságra. A távolmaradók okainak megelégedése egyben meghatározza a társadalom egészére vonatkozó ún. kitörési pontokat, amiket állami programok keretében megcélözva bővíteni lehetne az on-line népességet.

Mitől függhet, hogy egy család igényli-e az internet-összeköttetést?

- A család **szociodemográfiai összetétele** (háztartás mérete, az időskorúak száma, a tanulók, diákok száma, a gazdaságilag aktív és inaktív tagok száma, stb.)
- **a háztartások szerzett és felhalmozott erőforrásai** (a háztartás vagyoni és jövedelmi pozíciója, a háztartás IKT¹⁴ portfóliója, stb.)
- **a háztartás infrastrukturális környezete** (a település mérete, földrajzi régiója)

Most pedig emeljük ki a háztartásból az egyént, mint potenciális netpolgárt, aki nem feltétlenül otthon éli a digitális világot. A következő tényezők hathatnak az ember részvételére:

- **generáció és tudás** (korcsoportok, iskolai végzettség, szakképzettség, számítástechnikai ismeretek, kulturális tőke)
- **interperszonális network** (személyközi kapcsolatháló) IKT használati jellemzői: rokonok, barátok, ismerősök, munkatársak használati szokásai és a network mérete

(hány személyes ismerősünkkel tudunk elektronikusan levelezni, csevegni, illetve hány munkatársunk várja el tőlünk azt, hogy számítógépen meg tudjunk oldani egy feladatot)
- **munka világa** (munkaerő-piaci részvétel, a munka jellege: fizikai vagy szellemi, személyes jövedelem, gazdasági szektor)
- **státus-prezentáció és fogyasztási szokások** (kulturális- és médiafogyasztás, az IKT eszközök presztízse, image-e)
- **attitűdök, értékpreferenciák** (technológiai attitűdök, érdeklődés, relevancia)

Kissé elvonatkoztatva az egyszerű „*van-e otthon internet-hozzáférése*” kérdéstől, a használati minőség szerinti vizsgálódások alapján egyértelműen elmondható, hogy leszakadók csoportjába tartoznak az idős, alacsony végzettségű, idegen nyelvet kevésbé beszélő, kis településeken élő emberek (nem feltétlenül egyszerre az összes „negatív” tulajdonsággal). Ők azok, akik ha találkoznak is az internettel, nem valódi webkettes forradalmárok, tehát nem írnak blogokat, nem osztják meg a saját videókat, nem építik ki az on-line ismerettségi hálójukat (iWiW.hu). Velük szemben, a valódi digitális állampolgárok, az élenjárók csoportjába tartoznak a fiatalok, szellemi munkát végzők, idegen nyelvet beszélők, vállalkozók és a felsőfokú végzettségűek.

További érdekes összefüggésre mutat rá az a felvetés, hogy a digitális írástudás a hagyományos írástudáson alapul, vagyis az internetezők előnyben részesítik az írott médiát (újság, könyv, folyóiratok) a rádióval és a televízióval szemben. Az utóbbiakat pedig inkább az internetet nem használók tartják elsődleges információforrásnak.

¹⁴ IKT: Információ és Kommunikációs Technika

Saját bevallások alapján a távolmaradás összesített okai¹⁵:

- (1) az internetezéshez szükséges **számítógép hiánya (44%)**.
- (2) kognitív indokok, vagyis **az érdeklődés hiánya (37%)**,
- (3) a harmadik pedig **az internetezés magas költsége (22%)**,
- (4) végül pedig **a hozzáértés hiánya (16%)**.

Az oktatás szerepe

Véleményem szerint az oktatásnak lehetne a legnagyobb szerepe a digitális írástudás terjesztésében, mert az iskolákban gyakorlatilag egyenlő eséllyel férnek hozzá a számítógépekhez a diákok, függetlenül azok anyagi vagy etnikai helyzetétől.¹⁶

A számítástechnika általános- és középiskolai oktatása viszont ékes példája annak, amikor a tananyag korszerűsítésének, átgondolt tantervének hiánya súlyos problémákat okozhat. Sokszor előfordult, hogy az iskolákban elavult, már nem használt technológiákról tanítottak. Nem egyszer találkoztam vele, vagy hallottam arról a helyzetről, amikor a diáknak kellett a tanár részére megmagyarázni, hogy miért nem működik valami, amit meg akart mutatni. Egy sok évvel ezelőtt aktuális informatikai ismeretet felölelő tananyag tanításakor az oktató személyének elég rugalmasnak kell lenni ahhoz, hogy ne ütközzön hasonló problémákba. Hasztalannak éreztem, hogy gimnáziumokban kb. egy évtizede nem használt környezetben (DOS) programozást tanítottak mindenféle elméleti ismeretek leadása nélkül, kizárólag a nyelv rövid bemutatásával. Nekem azért volt hasztalan, mert én már akkor hobbiból sokat programoztam, a többi évfolyamtársamnak pedig azért, mert nem értettek belőle semmit, és megutálták az informatika órákat, és talán vele együtt a számítástechnikát is. Nem emelném ki ezt a szálát, ha csak egyedi tapasztalat volna, de sajnos ez jellemző az egész hazai közoktatásra. Célszerű volna speciális felhasználói (MS Office) ismeretek helyett egy általánosabb tananyagot, valamiféle egységes, digitális írástudást oktatni. Bár hogy ez miként kivitelezhető, az nehéz kérdés, mivel manapság a középiskolába kerülő diákok majdnem mindegyike már aktív digitális állampolgár.

Az internet felhasználásairól

Az internetet főleg e-mailezésre (84%) és keresésre (75%) használjuk, de jelentős még a szórakozás és játék (65%) részesedése is. Valamivel kevesebben beszélgetünk (chat, 50%), és csak egy töredékünk telefonál az interneten keresztül (pl. Skype, 15%), derül ki az ITTK jelentéséből.

Az e-mail, mint kommunikációs eszköz ma már a hivatalos ügyintézés formája, hamarosan kiszorítja a papír alapú bürokráciát. Jó példa erre az elektronikus adóbevallás bevezetése, valamint a Nemzeti Fejlesztési Tervben is szereplő e-Önkormányzat elnevezésű program, aminek keretein belül fokozatosan igyekeznek átszoktatni az embereket a digitális ügyintézési

¹⁵ Forrás. TÁRKI, 2001.

¹⁶ Sajnos, máig vannak példák az iskolai etnikai megkülönböztetésekre, ld. Tausz Katalin „Az internet társadalmi befogadása, kommunikációs hatékonysága” címen tartott előadása.

módra. Sok városban még ugyan csak időpontot lehet előre kérni, vagy néhány fontosabb dokumentumot, nyomtatványt tölthetünk le.

Érdekes jelenség volt a közelmúltban, hogy a média által felkapott hír hatására képesek voltunk felvenni a versenyt egy digitális mérkőzés keretében egy olyan magasan fejlett információtechnológiai országgal, mint Japán. A játék egy klikkelőverseny volt, ahol bárki klikkelhetett, hogy a saját országának pontot szerezzen, és ennek a játéknak több fordulója is volt, amik közül mi a negyediken győzedelmeskedtünk¹⁷.

Összegzés

Az igazi társadalmi megosztottság okát nem könnyű megtalálni, a saját meggyőződéseim szerint az oktatás a felelős mindenért (azon belül is a középiskolai). A túl sok lexikális ismeret bemagoltatása, a fejlődő tudat kreativitását nem ápoló tananyagok leadása és mindezek szigorú számonkérése megöli a tanulás utáni lelkesedést, és ez egy életre eltántoríthatja az embert a későbbi tanulástól. Ismerőseim körében azt tapasztalom, hogy nincs alternatíva, és nincs kitörési motiváció azoknál, akik egy életre befagyasztják magukat abba a munkakörbe, ahol a kezdetek óta dolgoznak. Olykor elég volna az anyanyelven túl még egy idegen nyelvet beszélni, hogy egy jobb életminőséget elérjenek. A tartósan rögzült munkakör, a szinte változatlan szociális háló mind-mind nehezítik az egyik társadalmi csoportból egy másikba, szélesebbe való átlépést. Én bízom benne, hogy a most felnövő új generáció már elég nyitott lesz ahhoz, hogy képesek legyenek az életen át tartó tanulásra.

Készült: 2007. július 7-9.

Felhasznált irodalom:

1. ITTK Infinit hírlevelének 2003. január 9-i száma, Pintér Róbert: Konferencia-beszámoló: Digitális szakadék, <http://www.mtapti.hu/mszt/ittk/pinter.htm>
2. Magyar Információs Társadalom, Éves Jelentés (2006) http://www.ittk.hu/web/docs/ITTK_MITJ_2006.pdf
3. Nyíri Kristóf: Castells, *The Information Age*. Könyvismertetés
4. TÁRKI: Az információs kultúra, a "digitális írástudás" a társadalom kül. rétegeiben

¹⁷ Forrás: <http://www.clickclickclick.com/results.asp?g=4>